

Ieteikumi ārstniecības personām vardarbības gadījumū, kuros cieš bērni, atpazīšanai

Mērķis

Šie ieteikumi ir veidoti kā palīglīdzeklis ārstniecības personām¹, lai norādītu uz pazīmēm, kas liecina par iespējamu vai jau pastrādātu vardarbību pret bērnu, un secīgu rīcību šādos gadījumos.

Vardarbības veidi un iespējamās vardarbības pazīmes

Visbiežāk vardarbība bērnam tiek nodarīta mājās un to izdara vecāki vai bērnam pazīstami cilvēki, turklāt bērns parasti par to klusē. Tādējādi ārstniecības personai, konstatējot vardarbības pazīmes, ir jānodrošina bērna tiesību aizsardzība bērna vislabāko interešu nolūkā. Vienlaikus ir svarīgi jāapzināties iespējamos riskus personīgajai un/vai bērna drošībai, jo tieši vardarbīgā persona var būt tā persona, kura ar bērnu ir vērsusies ārstniecības iestādē.

Izšķir šādus vardarbības veidus:

- vecāku nolaidība jeb pamešana novārtā;
- emocionālā vardarbība;
- fiziskā vardarbība;
- seksuālā vardarbība.

Sociālā atstumtība, alkohola atkarība, bezdarbs, vardarbība ģimenē, ļoti jauni vecāki, kuriem trūkst ģimenes dzīves prasmju, var būt veicinošais faktors vardarbībai pret bērnu.

**Vardarbība pret bērnu notiek arī šķietami labvēlīgās un sociāli
nodrošinātās ģimenēs**

¹ piemēram, ģimenes ārstiem, pediatriem, ginekologiem, medicīnas māsām

Šajos ieteikumos uzskaitīto vardarbības piemēru un pazīmju saraksts nav pilnīgs; ārstniecības persona var konstatēt arī citas vardarbības pazīmes vai arī bērns medicīniskās apskates laikā var sniegt tādu informāciju, kas var liecināt par iespējamu vardarbību.

Ir jāņem vērā, ka visbiežāk par kādu no vardarbības veidiem liecinās nevis viena atsevišķa pazīme, bet gan vairāku pazīmju kopums

Vecāku nolaidība jeb pamešana novārtā ir bērna aprūpes un uzraudzības pienākumu nepildīšana. Neraugoties uz esošajām vecāku rūpēm un bērnam sniegto aprūpi, bērna vajadzības netiek apmierinātas pilnā apmērā. Vecāku nolaidība var izpausties kā fiziska nerūpēšanās par bērnu, emocionāla nerūpēšanās par bērnu, nerūpēšanās par bērna fizisko veselību, nerūpēšanās par bērna izglītību, nerūpēšanās par bērna sociālajām vajadzībām. Vecāku nolaidība ir apzināts vai neapzināts vardarbības veids.

Bērna aprūpe nozīmē bērna uzturēšanu, ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu, izglītošanu un audzināšanu, savukārt bērna uzraudzība nozīmē rūpes par bērna paša drošību un apdraudējuma novēršanu.²

Pazīmes, kas var liecināt, ka bērns cieš no vecāku nolaidības:

- pazemināts svars, aizkavēta attīstība, biežas veselības problēmas;
- bērnam nepieciešamības gadījumā laikus netiek nodrošināta medicīniskā palīdzība;
- bērnam ir bojāti, neārstēti zobi;
- bērns nav apmeklējis profilaktiskās ārstu apskates;
- bērns nav vakcinēts;
- bērns ir apģērbts neatbilstoši laikapstākļiem;
- bērnam ir vecumam un briedumam neatbilstoša valodas attīstība, komunikācijas iemaņas un sociālās iemaņas;
- higiēnas trūkums bērnam, piemēram, bērns ir netīrs;
- neatbilstoši higiēnas apstākļi mājās;
- vecāki neievēro ārsta noteikto ārstēšanas režīmu, piemēram, paši izvēlas zāles un to devas, atsakās lietot noteiktus medikamentus.

Emocionāla vardarbība ir bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana.

Ja bērns cieš no fiziskas un (vai) seksuālas vardarbības, tad parasti bērns var piedzīvot arī emocionālu vardarbību (var veidoties kombinētās vardarbības gadījumi/poliviktimizācija).

Pazīmes, kas var liecināt, ka bērns cieš no emocionālas vardarbības:

- bērns sūkā pirkstus, monotoni šūpojas;
- bērnam mēdz būt dienas un (vai) nakts enurēze;
- bērnam mēdz būt miega traucējumi, baiļu lēkmes naktī;
- bērnam mēdz būt psihosomatiskas sūdzības – galvassāpes, sāpes vēderā, slikta dūša;
- bērnam ir radušies ēšanas traucējumi vai izmainījušies ēšanas paradumi;
- bērns ir sācis neuzticēties, kļuvis piesardzīgs un satraukts;

² Civillikums

- bērns ir kļuvis emocionāli vēss, skumjš, vienaldzīgs, depresīvs, neizrāda interesi par rotaļāšanos;
- bērns ir kļuvis ļoti aktīvs vai agresīvs pret citiem bērniem/cilvēkiem un (vai) dzīvniekiem;
- bērnam ir spēcīgi emociju izvirdumi, bērns netipiski savam vecumam reaģē uz situāciju;
- bērnam nav ciešas saiknes ar saviem vecākiem;
- bērnam trūkst sociālo prasmju;
- bērns ir sācis lietot alkoholiskos dzērienus un (vai) citas apreibinošās vielas;
- ārsts vai medicīnas māsa ir liecinieks tam, ka vecāki draud bērnam;
- ārsts vai medicīnas māsa ir liecinieks tam, ka vecāki bieži klieudz uz bērnu;
- ārsts vai medicīnas māsa ir liecinieks tam, ka vecāki bieži ir dusmīgi uz bērnu;
- ārsts vai medicīnas māsa ir liecinieks tam, ka vecāki izvirza bērna vecumam un spējām pārmērīgas prasības, vecāki ir pārāk kritiski;
- ārsts vai medicīnas māsa ir liecinieks tam, ka vecāki pazemo bērnu, izsakās nievājoši par bērnu.

Fiziska vardarbība ir bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka pielietojums saskarsmē ar bērnu vai apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru iedarbībai, piemēram, bērna klātbūtnē tiek smēķēts.

Visizplatītākais fiziskās vardarbības veids ir miesas sods, kas ir jebkāda veida fizisks sods, kura nolūks ir sagādāt bērnam sāpes vai diskomfortu, neatkarīgi no soda smaguma pakāpes.

Lai fiziskās vardarbības pazīmes pamanītu, tās ir jāmeklē!

Pazīmes, kas var liecināt, ka bērns cieš no fiziskas vardarbības:

- jebkura trauma zīdainim;
- vardarbīga galvas trauma zīdainim;
- atkārtotas galvas traumas;
- nobrāzumi nestaigājošam bērnam;
- mutēs dobuma trauma nestaigājošam bērnam;
- ieplaukāšanas pēdas sejā, kuras bieži ir simetriskas;
- roku un (vai) kāju (stobrkaulu) lūzumi;
- atkārtotas neskaidros apstākļos gūtas traumas;
- ādas virspusēji ievainojumi (skrāpējumi/skrambājumi);
- bērnam ir daudz savainojumu, zilumu un (vai) rētu;
- bērnam ir bijuši vairāki lūzumi, apdegumi, vietām trūkst ķermeņa apmatojuma;

- īkšķu nospiedumi uz krūšu kurvja priekšējās sienas vai apakšdelmu iekšpusē;
- bērnam ir zilumi muguras lejasdaļā;
- žagaru vai siksna atstātās pēdas uz muguras vai tās lejasdaļas;
- izrauti mati;
- lokāli apdegumi (piemēram, ar degošu cigareti vai gludekli);
- bērns izvairās no kontakta ar pieaugušajiem;
- bērns izskatās iebaidīts, izturas ļoti nedroši;
- bērns neizrāda nekādas emocijas saistībā ar savainojumu;
- bērns bieži kavē skolu ar vecāku atļauju;
- bērns (biežāk pusaudzes) valkā slēgtu apģērbu (garas bikses, svārkus un džemperus ar garām piedurknēm, augstu apkakli);
- bērns ir pārlietu paklausīgs, pasīvs, kautrīgs, izvairīgs;
- bērns ir izteikti agresīvs un naidīgs;
- vecāki uzsver, ka bērns melo;
- savainojuma veids, novietojums un smaguma pakāpe neatbilst bērna vai viņa vecāku stāstītajam;
- vecāki maina izskaidrojumus par bērna ievainojumu;
- vecāki izvairās no medicīniskās palīdzības saņemšanas vai arī izmanto dažādas ārstniecības iestādes.

Seksuāla vardarbība ir jebkādas seksuālas darbības starp bērnu un pieaugušo vai citu bērnu, izmantojot varu pār bērnu vai konkrētā bērna uzticēšanos, vecumu un nepietiekamo brieduma pakāpi, un tā var izpausties gan netiešos, gan tiešos seksuālos kontaktos. Mazāk iespējams, ka seksuālo vardarbību pastrādās bioloģiskie vecāki; biežāk seksuālo vardarbību pastrādā kāds pieaugušais, kuru bērns pazīst.

Mazi bērni par seksuālās vardarbības faktu visbiežāk nestāstīs, jo viņi neizprot, kas ar viņiem notiek, savukārt lielāki bērni visbiežāk seksuālās vardarbības faktu slēpj, jo izjūt spēcīgu kaunu, vainu un (vai) bailes. Attiecībā uz pusaudžiem svarīgi būtu nošķirt pastrādāto seksuālo vardarbību no pusaudžu seksa. Bieži seksuālās vardarbības faktu nevēlas atklāt arī nevardarbīgais vecāks, kurš noliedz bērna stāstīto, norāda, ka bērns melo.

Seksuālas vardarbības gadījumā visbiežāk objektīvā atradne ir skopa un konstatēt seksuālas vardarbības pazīmes ir praktiski neiespējami.

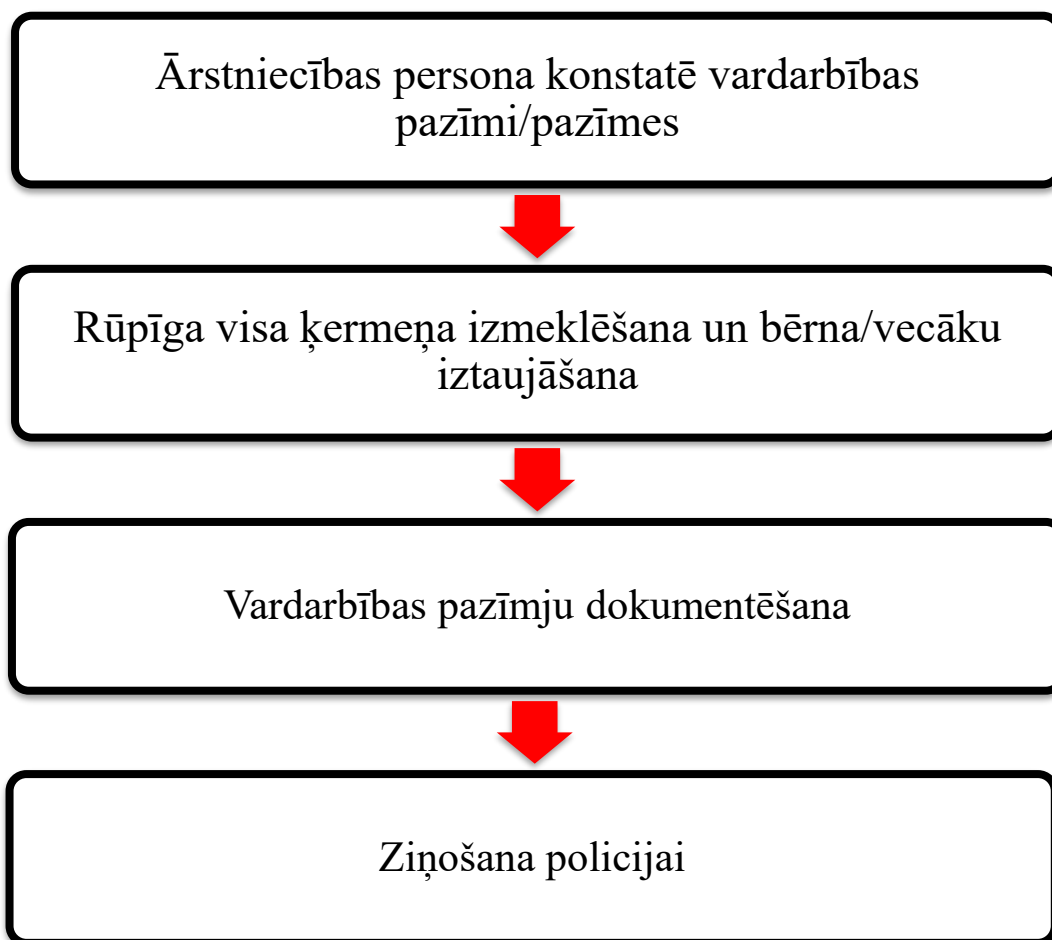
Pazīmes, kas var liecināt, ka bērns cieš no seksuālas vardarbības:

- bērns sūdzas par sāpēm vēderā, sāpīgu urinēšanu vai niezi dzimumorgānu apvidū;
- bērnam ir grūtības staigāt vai sēdēt;
- bērnam novēro zilumus, asiņošanu vai jebkādus citus ievainojumus dzimumorgānu apvidū vai ap muti;
- bērnam tiek diagnosticēta seksuālās transmisijas infekcija;

- meitenei tiek konstatēta grūtniecība;
- bērnam atkārtoti ir novērojamas neizskaidrojamas veselības problēmas;
- bērnam ir vecumam un briedumam neatbilstošas zināšanas par seksuālajiem jautājumiem;
- bērns uzdod vecumam un briedumam neatbilstošus un neparastus jautājumus par cilvēka seksualitāti;
- bērns sarunājoties lieto “seksuālu” valodu;
- bērns izspēlē ar priekšmetiem, rotaļlietām un (vai) zīmē seksuāla rakstura ainas;
- bērnam mēdz būt panikas lēkmes;
- bērnam ir radušās neizskaidrojamas izcelsmes personības izmaiņas, biežas garastāvokļa maiņas, dusmu izvirdumi;
- bērns savā attīstībā ir sācis regresēt, piemēram, parādījusies nakts enurēze;
- bērnam mēdz būt miega traucējumi, baiļu lēkmes naktī;
- bērnam ir radušies ēšanas traucējumi vai izmainījušies ēšanas paradumi;
- paškaitējuma nodarīšana, piemēram, sevis graizīšana, dedzināšana;
- bērns stāsta par kādu savu draugu, kurš cietis no seksuālas vardarbības;
- bērns ārsta apskatei atsakās izģērbties;
- bērns vēlas dzīvot citā ģimenē vai iestādē;
- bērns bēg no mājām;
- bērns ir atsvešinājies, kļuvis izvairīgs vai pastiprināti pieķeras svešiem cilvēkiem;
- bērns izteikti baidās no kāda cilvēka un (vai) vietas;
- bērns atsakās palikt vienatnē ar konkrētu cilvēku;
- bērnam pēkšņi parādās nauda un (vai) dārgas lietas.

Seksuālā vardarbība var būt notikusi nesen, tomēr visbiežāk seksuālā vardarbība ir notikusi pirms ilgāka laika – pirms vairākām nedēļām vai mēnešiem

Rīcības algoritms, ja ārstniecības persona konstatē vardarbības pazīmes bērnam

Ja ārstniecības persona konstatē vardarbības pazīmi vai pazīmes bērnam, ir pamats uzskatīt, ka bērns ir cietis no vardarbības, tādēļ ir nepieciešams rūpīgi izmeklēt visu bērna ķermeni un iztaujāt bērnu par notikušo viņam saprotamā valodā. Tomēr jāņem vērā, ka bērns vai nevardarbīgais aprūpētājs var atteikties no izmeklēšanas un veselības aprūpes. Ārstniecības personai ir jāizvērtē nepieciešamais veicamo izmeklējumu apjoms, lai pēc iespējas mazāk traumētu bērnu. Ārstniecības personai ir jādarbojas pēc principa “nekaitē” un jāizmanto netieši, atvērta tipa, nebiedējoši jautājumi draudzīgā formā, mēģinot bērnam radīt uzticēšanos un atklātību. Nav nepieciešams vienu jautājumu uzdot vairākas reizes pēc kārtas.

Svarīgi ir atcerēties, ka bērnu nedrīkst “pratināt” par notikušo, iegūstot pārāk detalizētu un ārstniecības personai lieku informāciju. Jāpatur prātā, ka par notikušo vardarbību bērnu potenciāli iztaujās vēl citas personas, tādēļ katra jauna iztaujāšana par notikušo vardarbību ir bērnu traumējoša. Bērnam nedrīkst uzdot arī uzvedinošus jautājumus, kuri ietekmē bērna sniegtās atbildes par notikušo vardarbību, kas savukārt var novest pie kļūdainiem secinājumiem.

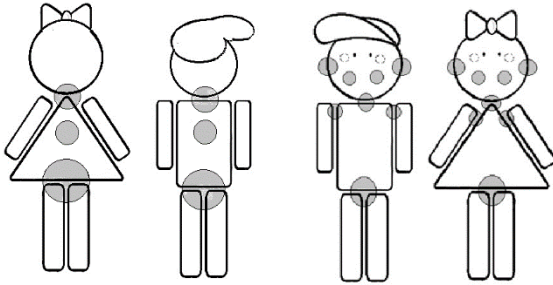
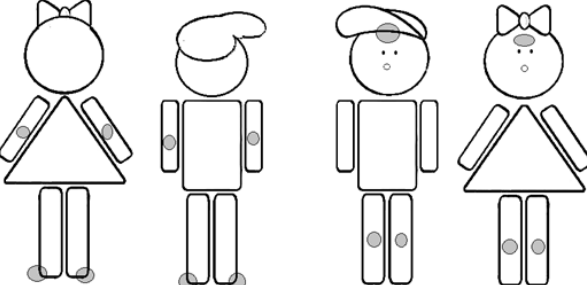
Saskaroties ar iespējamās vardarbības pazīmēm, ir svarīgi uzklaut pašam bērnam viedokli par notikušo. Ja bērns ir pietiekami liels, lai patstāvīgi izstāstītu

notikušo, saruna ar bērnu varētu notikt bez vecāku klātbūtnes.³ Bērnam vajadzētu būt iespējai izvēlēties, ka viņa uzticamības persona piedalās sarunā ar ārstu un apskates veikšanā.

Saruna ar bērnu un vecāku stāstītais medicīniskajā dokumentācijā atspoguļojams iespējami burtiski, lietojot viņu pašu vārdus. Jādokumentē arī novērotie emocionālie un psiholoģiskie simptomi.

Neticams izskaidrojums notikušajam var liecināt par iespējamu vardarbību

Veicot apskati, īpaša uzmanība pievēršama rētām, zilumiem, nobrāzumiem un citām ievainojumu pēdām.

Biežākās ievainojumu gūšanas vietas vardarbības gadījumā	Biežākās traumu gūšanas vietas sadzīves traumas gadījumā
	

Visas konstatētās vardarbības pazīmes ir jādokumentē, aprakstot to veidu, lokalizāciju, izmēru, krāsu un vecumu, vajadzības gadījumā lietojot ķermeņa kartes lokalizācijas precizēšanai.

Ārstam, kurš ir konstatējis vardarbības pazīmes, ir jāizvērtē, kādi vēl papildizmeklējumi ir nepieciešami (piemēram, skat. Pielikumu).

Jāņem vērā, ka seksuālās izmantošanas gadījumos fiziskas pazīmes tiek konstatētas mazāk nekā 10 % bērnu, tādēļ vissvarīgākā iespējamās seksuālas vardarbības konstatēšanas pazīme ir bērna vārdi.

Gadījumos, ja konstatēts, ka bērnam alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ radušies psihiski vai uzvedības traucējumi, konstatējams apreibums vai intoksikācija un pastāv draudi veselībai, bērnu bez viņa piekrišanas nogādā tuvākajā stacionārajā ārstniecības iestādē, kas var nodrošināt atbilstošu ārstniecisko palīdzību⁴.

Ja ārsts vizītes laikā konstatē pazīmes, kas var liecināt par bērna ciešanu no vardarbības un iespējamu apdraudējumu bērna dzīvībai, veselībai un drošībai, ir

³ Pacientu tiesību likums nosaka, ka bērna ārstniecība, saņemot bērna piekrišanu, ir pieļaujama no 14 gadu vecuma; tas nozīmē, ka ārstējošais ārsts bērna iztaujāšanu bez vecāku klātbūtnes likumiski var veikt tikai no 14 gadu vecuma.

⁴ 2003. gada 16. decembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 726 "Kārtība, kādā veicama obligātā ārstēšana bērniem, kuriem radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, un kārtība, kādā sociālās korekcijas izglītības iestādēs bērniem nodrošināma obligātā ārstēšana no alkohola, narkotisko un psihotropo vielu atkarības"

jāpieaicina policija⁵, kas tālāk pieņems lēmumu par bērna šķiršanu, nepieļaujot bērna došanos uz mājām un ierobežojot vai kontrolējot bērna saskarsmi ar varmāku.

Ārstniecības iestāde (piemēram, slimnīca) var aizliegt bērna vecākiem, kā arī brāļiem, māsām, vecvecākiem un personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, satikties ar bērnu, ja tikšanās kaitē bērna veselībai, attīstībai un drošībai. Ārstniecības iestāde lēmumu par aizliegumu satikties ar bērnu var paziņot mutvārdos. Ja bērns tiek šķirts no ģimenes šādā veidā, par to ne vēlāk kā nākamajā darb dienā ir jāinformē bāriņtiesu.⁶

Jāatceras, ka izvarošanas faktu, tāpat kā miesas bojājumu smaguma pakāpi, ir tiesīgs noteikt tikai tiesu medicīnas eksperts, tomēr tiesu medicīnas eksperti ņem vērā medicīniskajā dokumentācijā norādītos faktus par konstatētajām iespējamām vardarbības pazīmēm. Ārstniecības persona sniedz nepieciešamo medicīnisko palīdzību.

Ārstam, kurš ir konstatējis vardarbības pazīmes, par konstatētajām vardarbības pazīmēm **obligāti nekavējoties** (bet ne vēlāk kā 12 stundu laikā) ir jāziņo Valsts policijai.⁷

Valsts policijas palīdzības tālrunis – 110
Bezmaksas Diennakts Darbojas zvanot gan no mobilā, gan fiksētā tālruņa Savieno ar jebkuru dežūrdalu

Ziņošana par konstatētajām vardarbības pazīmēm pret bērnu ir obligāti nepieciešama, jo visu veidu vardarbība apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu. Neziņojot par iespējamu vardarbību pret bērnu, ārstniecības personas rīcība ir uzskatāma par amorālu un pretlikumīgu un šādas bezdarbības rezultātā bērns netiek pasargāts no turpmākas pārestības nodarīšanas, ieskaitot emocionālu vardarbību, kā arī saskaņā ar likumdošanu par neziņošanu bērnu tiesību aizsardzības iestādēm ārstniecības personas var tikt sauktas pie likumā noteiktās atbildības.⁸

Ārstam ir obligāti jāziņo policijai, ja tas ir konstatējis, ka bērns līdz sešpadsmit gadu vecuma sasniegšanai ir stājies dzimumattiecībās ar pilngadīgu personu, jo tas ir kriminālpārkāpums.⁹

⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. pants

⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. panta 4¹, 4² un 4³ daļa

⁷ Ārstniecības likuma 56.¹ pants

⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51. panta trešā daļa – Katrai personai ir pienākums ziņot policijai vai citai kompetentai iestādei par vardarbību vai citu pret bērnu vērstu noziedzīgu nodarījumu. Par neziņošanu vainīgās personas saucas pie likumā noteiktās atbildības.

⁹ Krimināllikuma 161.pants

Policijai ziņojamās informācijas apjoms – bērna vārds, uzvārds; dzimšanas dati; dzīvesvieta; iespējamais vardarbības veids (visa sākotnējā informācija par vardarbības apstākļiem); ziņotāja vārds, uzvārds, darba vieta, kontakttālrunis.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas **Bērnu un pusaudžu uzticības tālrunis 116111**, kas ir bezmaksas un diennakts, nodrošina psiholoģisku atbalstu, palīdzību un konsultācijas kādā no krīzes situācijām. Arī ārstniecības personas drīkst zvanīt uz norādīto tālruni un saņemt konsultācijas attiecībā uz jautājumiem, kas skar bērna tiesības.

Lai ārstniecības personai būtu vieglāk ātrāk atrast nepieciešamo kontaktinformāciju, ieteicams ērtākai lietošanai izveidot sev nelielu pirmās nepieciešamības kontaktu sarakstu, kurā būtu jāiekļauj savai darba vietai tuvāk esošā policijas iecirkņa kontakti.

Ārstniecības iestāde var izstrādāt arī procedūru, kurā tiek aprakstīts, kā ārstniecības personas rīkosies, ja savā ikdienas darbā tās saskarsies ar iespējamu vardarbību pret bērnu, paredzot ziņošanas kārtību un atbildīgās personas par to.

Ārstējošajam ārstam apsveramie papildizmeklējumi, konstatējot vardarbības pazīmi/pazīmes

Ārstējošais ārsts, ņemot vērā vardarbības rezultātā gūtās traumas veidu un gūtās traumas smaguma pakāpi, izvērtē, kādi vēl papildizmeklējumi ārstam būtu jāveic.

Fiziskas vardarbības gadījumā iespējamie papildizmeklējumi:

- fundoskopija jeb acs tīklenes izmeklējums – visiem bērniem, kas ir mazāki par diviem gadiem, ar galvas traumu neskaidros apstākļos;
- galvas kompjūtertomoģrāfija – lai diagnosticētu subarahnoidālu, subdurālu vai intraparenhimālu ievainojumu;
- skeleta skenešana (rentgenogramma ietverot visus kaulus) – lai izslēgtu aizdomas par veciem vai svaigiem lūzumiem šādiem pacientiem:
 - visiem bērniem, kas ir mazāki par diviem gadiem, ar vardarbības pazīmēm;
 - visiem bērniem, kas ir mazāki par diviem gadiem, ar aizdomīgām traumām;
 - nestaigājošiem bērniem ar nobrāzumiem;
 - nestaigājošiem bērniem ar mutes dobuma traumām;
 - bērniem ar traumām, kas neatbilst anamnēzes datiem;
 - bērniem ar intrakraniālām traumām;
- atsevišķu kaulu rentgenogramma – lai diagnosticētu okultus lūzumus, kas notikuši līdz divām nedēļām pēc traumas;
- vēdera ultrasonoģrāfija – ja ir aizdomas par vēdera traumu;
- mērķtiecīgi laboratoriskie izmeklējumi noteiktu veselības traucējumu izslēgšanai, piemēram, lai diagnosticētu uroģenitālā trakta un vēdera traumas;
- galvas magnētiskā rezonanse – ja galvas kompjūtertomoģrāfijas izmeklējums ir neskaidrs/neinformatīvs.

Seksuālas vardarbības (izvarošanas) gadījumā iespējamie papildizmeklējumi/nepieciešamā palīdzība:

- izmeklējumi uz seksuālās transmisijas infekcijām (izvērtē nepieciešamību veikt atkārtotus izmeklējumus);
- HIV testēšana, HIV pēcekspozīcijas profilakse;
- avārijas kontracepcija.